

Coöperatief leren

AUTEUR

Joep Knapen (1)
*Trainer en adviseur
 bij de afdeling NDO,
 dienstverleners in
 onderwijsontwikkeling,
 van de Hogeschool
 Arnhem en Nijmegen;
 docent algemene
 muziekpedagogiek aan
 de Hogeschool voor de
 Kunsten in Utrecht*

INHOUD

1. Inleiding
2. Wat moet ik verstaan onder coöperatief leren?
3. Welke structuur kan ik zien bij coöperatief leren?
4. Wat levert coöperatief leren op voor de kinderen en voor mijzelf als leerkracht?
5. Hoe kan ik coöperatief leren inbouwen in mijn les?
6. Hoe introduceer ik coöperatief leren bij kinderen?
7. Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van mij als leerkracht?
8. Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van de school als geheel en wat biedt het de school?
9. Literatuur

(1) Contactadres: NDO, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Heyendaalseweg 141, 6503 HN Nijmegen, Nederland, tel.: 00 31 24 353 02 18, fax: 00 31 24 345 98 99, e-mail: joep.knapen@fe.han.nl

KRACHTLIJNEN

Er is vandaag de dag veel belangstelling voor coöperatief leren: leerlingen samen laten werken en leren. Allerlei onderwijskundigen schuiven deze werkvorm naar voren als zeer waardevol voor een vruchtbaar leerproces. Maar hoe werkt dit? En is het zoveel anders dan wat we al langer doen in onze klas? Waar zit hem precies de winst van deze 'nieuwe' didactische werkvorm?

Aan de hand van een aantal vragen, geeft de auteur van deze bijdrage hierop een antwoord:

- Wat moeten we verstaan onder coöperatief leren?
- Welke structuur kan ik zien bij coöperatief leren?
- Wat levert coöperatief leren op voor de kinderen en voor mijzelf?
- Hoe kan ik coöperatief leren inbouwen in mijn les?
- Hoe introduceer ik coöperatief leren bij kinderen?
- Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van mij als leerkracht?
- Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van de school als geheel?

1. Inleiding

leren als constructief
proces

Er is vandaag de dag veel belangstelling voor 'coöperatief leren'. Deze belangstelling is te begrijpen vanuit twee motieven:

- 1) Onderwijs moet in de pas lopen met maatschappelijke ontwikkelingen. De maatschappij vraagt om mensen die verantwoordelijk zijn en blijven voor hun eigen voortdurende ontwikkeling om zo veroudering van kennis en vaardigheden tegen te gaan. Dit betekent dat de leerling moet worden uitgerust met vaardigheden om een leven lang te kunnen leren. Het funderend onderwijs kan die uitrusting aanreiken door te kiezen voor een vorm die meer leerling-gedreven is door middel van activerende werkvormen.
- 2) Coöperatief leren geeft inhoud aan moderne opvattingen over leren. Leren wordt in deze moderne opvatting gezien als een constructief proces waarbij op basis van interactie met de omgeving voortdurend de houdbaarheid van persoonlijke opvattingen wordt getoetst. Een leren in dialoog dus. Met als bijkomend effect dat interpersoonlijke en interetnische verhoudingen worden verbeterd, niet in de laatste plaats door de ontwikkeling van een positief zelfbeeld.

Binnen het coöperatief leren krijgen leerlingen de kans om eigen verantwoordelijkheid te nemen, om te oefenen in diverse groepsrollen, om te leren geven en nemen. De structuur van de coöperatieve werkvorm zorgt ervoor dat niet slechts enkele leerlingen het werk doen.

'Ze leven zich helemaal in in de opdrachten en rollen en zijn geweldig enthousiast. Ik heb er een collega bij gehaald om te laten zien hoe er gewerkt werd!'

'Tijdens het coöperatief leren heb ik tijd om de leerlingen goed te kunnen observeren; kinderen leren om elkaar te helpen, te steunen en elkaars mening te respecteren; kinderen zijn continu betrokken bij het leerproces, dus is de aandacht langer aanwezig en zijn ze minder aan het dromen.'

'De dynamiek die van de werkvormen uitgaat, heb ik zelf in studiedagen ondervonden.'

Drie citaten uit evaluatieverslagen van leerkrachten na trainingen coöperatief leren. Kortom, coöperatief leren maakt veel positieve energie los.

Het invoeren van coöperatief leren kost uiteraard ook energie, tenminste wanneer je coöperatief leren een stevige basis wilt geven binnen de school. Coöperatief leren is immers meer dan een verzameling van leuke nieuwe werkvormen. Het vraagt om een fundamentele bezinning over het werk in de klas. Het vraagt om afstemming met collega's binnen het team.

'Uiteindelijk moet je niet zomaar wat onderdeeljes gebruiken. Kinderen leren zo nooit de zuivere werkvorm en zo blijven ze toch nog afhankelijk van jouw uitleg en je haalt de vaart, de kracht en de zelfstandigheid eruit.'

'Ik heb gemerkt dat basisvoorwaarden en afspraken heel belangrijk zijn. Er moet wel een lijn zijn, opbouwend in moeilijkheid, zowel in afspraak als in uitvoering.'

Nog enkele citaten uit evaluatieverslagen van leerkrachten na trainingen 'coöperatief leren'.

2. Wat moet ik verstaan onder coöperatief leren?

*heterogeen
samengestelde groepen*

Er is sprake van coöperatief leren wanneer leerlingen met elkaar, in kleine heterogeen samengestelde groepen werken aan de uitvoering van een gezamenlijke taak. Dit doen ze dan door met elkaar informatie uit te wisselen, te discussiëren, zaken te selecteren, te ordenen, aanvullingen te bedenken, elkaar te overhoren enzovoort. Zie voor nuancering van het heterogeen samenstellen de paragraaf 'Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van mij als leerkracht?'

De leerlingen zijn dus bezig om kennis te creëren / te construeren door actief bezig te zijn. Ze zijn met elkaar in gesprek om een gezamenlijk doel te bereiken. Er is dus sprake van veel actief taalgebruik. Ze ontwikkelen hierdoor hun denkvermogens, het vermogen om problemen op te lossen, om kennis te integreren in reeds bestaande concepten en kennis toe te passen.

Coöperatief leren is niet hetzelfde als het werken in groepen of groepswerk. Coöperatief leren onderscheidt zich door een heel duidelijke strakke structuur die het werken in een coöperatieve leergroep zinvol maakt en er voor zorgt dat iedereen optimaal betrokken blijft.

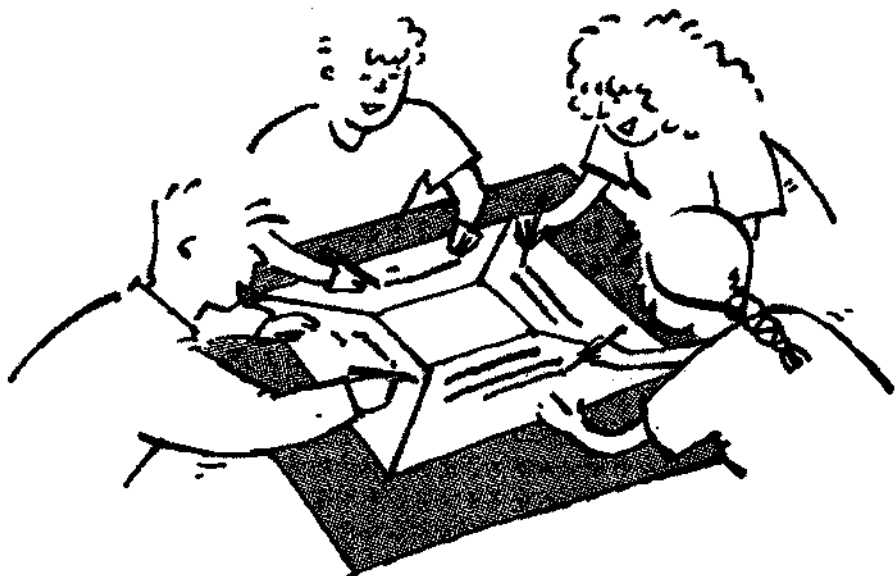
3. Welke structuur kan ik zien bij coöperatief leren?

Deze structuur kan aan de hand van een beschrijving van een werkvorm concreet worden gemaakt.

placemat

Laten we de werkvorm 'placemat' tegen het licht houden.

Figuur 1: werken met een placemat

zeven stappen

De placemat als werkvorm kent de volgende stappen:

- 1) Opsplitsing van de klas in coöperatieve groepen.
- 2) Uitdelen van materiaal (door 'materiaalbaas' / 'spulletjespakker' op te laten halen). De 'schrijver' (een andere rol) tekent een vierkant: hierin komt later het gemeenschappelijke groepsproduct te staan. Vanuit het midden of de hoeken van het vierkant worden naar de rand van het papier vier lijnen getrokken die het papier in gelijke delen verdeelt (voor ieder groepslid een apart afgeschermd deel).
- 3) Iedereen schrijft zijn eigen bevindingen op in zijn deel van het vel papier. De leerkracht geeft daartoe een opdracht (bijv. bedenk belangrijke regels bij het samenwerken).
- 4) Discussie in de groep. Na een individuele bedenktijd beargumenteren de groepsleden hun keuzes. De anderen stellen daarover vragen. De groep probeert vervolgens te komen tot een lijstje met de drie belangrijkste regels, waarover iedereen het eens moet zijn.
- 5) De gemeenschappelijke rechthoek wordt ingevuld (door de schrijver) wanneer ze tot overeenstemming zijn gekomen. Bij groepen die snel klaar zijn, kun je vragen om een rangordening aan te brengen: dit is een zogenaamde 'sponsopdracht'. Van belang is wel dat iedereen de uiteindelijke keuze die genoteerd staat in de gemeenschappelijke rechthoek, kan toelichten. Een eventueel aan te wijzen 'controleur' kan hier als aparte rol dienst bewijzen.
- 6) Klassikale uitwisseling. De leerkracht vraagt nu een willekeurige leerling uit de groep de selectie voor te lezen en toe te lichten. Elke leerling kan hiervoor gevraagd worden omdat de controleur er op heeft toegezien dat de toelichtingen besproken en gecheckt zijn in de eigen groep.
- 7) Evaluatie. De leerkracht evalueert samen met de leerlingen de gezamenlijk ontwikkelde inhoud. Ten slotte vraagt de leerkracht klassikaal nog aan een enkele leerling hoe de samenwerking is verlopen. Wat ging goed? Wat ging niet goed? Wat doe je de volgende keer anders?

duidelijke structuur

In bovenstaand voorbeeld zien we een aantal heel duidelijke structuurkenmerken. Er is sprake van een vaste volgorde van handelingen binnen werkvormen die steeds soepeler verlopen naarmate de leerlingen meer vertrouwd zijn met de werkvorm. Er zijn duidelijk afgebakende rollen / taken en duidelijke regels zoals het houden aan de volgorde en de rollen. Verder is er sprake van duidelijke materialen ter ondersteuning van de taakuitvoering.

basissenmerken

Van cruciaal belang zijn de basissenmerken van coöperatief leren die ook in bovenstaande werkvorm aanwijsbaar zijn en die door Johnson en Johnson (1999) zijn beschreven als:

- *Positieve wederzijdse afhankelijkheid.* Leerlingen moeten samen werken om het groepsdoel (in het voorbeeld een afgewogen lijst met regels waarin iedereen zich moet kunnen vinden) te bereiken. Bovendien heeft iedereen een eigen rol. Er is slechts één vel papier waarop alles moet gebeuren.
- *Individuele verantwoordelijkheid.* Leerlingen houden elkaar verantwoordelijk voor de eigen bijdrage aan het groepsproduct. In ons voorbeeld wordt er voor gezorgd dat leerlingen de kans krijgen eerst zelf iets te bedenken, daarna om

de keuze te verantwoorden en ten slotte om het eindproduct te kunnen toelichten, iedereen kan immers de beurt krijgen.

- *Directe interactie.* Leerlingen moeten met elkaar in gesprek willen ze (in ons voorbeeld) komen tot een gemeenschappelijke lijst met regels waarin iedereen zich moet kunnen vinden.
- *Sociale vaardigheden.* Er wordt op dat vlak nogal wat gevraagd van de leerlingen. Ze moeten op de beurt wachten, ze moeten zich schikken in de rollen, ze moeten elkaars inbreng kunnen waarderen, ze moeten kunnen argumenteren, kunnen luisteren, vragen kunnen stellen enzovoort.
- *Expliciete aandacht voor evaluatie van product en proces.* De productevaluatie vindt in ons voorbeeld plaats door klassikaal op de inhoud in te gaan. De leerkracht kan hier door het stellen van evaluatieve vragen aandacht geven aan de inhoud. Door expliciet te vragen naar wat goed ging en wat fout en wat een volgende keer beter kan, wordt ook stilgestaan bij de procesmatige aspecten van het coöperatief leren.

4. **Wat levert coöperatief leren op voor de kinderen en voor mijzelf als leerkracht?**

leren wordt sterk bevorderd

Wat coöperatief leren voor de kinderen vooral oplevert is dat door coöperatieve activiteiten het leren sterk wordt bevordert doordat:

- Kinderen veel gelegenheid hebben tot actief taalgebruik door hardop te denken en vragen te stellen (taalontwikkeling).
- Kinderen het goede voorbeeld kunnen overnemen van de kinderen die een meer effectieve manier van leren hebben en taken op een goede manier kunnen aanpakken.
- Kinderen door de groep ‘bij de les gehouden’ worden door elkaar aan te moedigen mee te doen en het nog eens te proberen; niet meedoen wordt niet geaccepteerd.
- Kinderen in een groep eerder iets durven te zeggen, ook al zijn ze niet helemaal zeker. Een groep vormt een niet-bedreigende leeromgeving en het werken in een groep stimuleert het zelfvertrouwen. Het draagt bij tot de ontwikkeling van een positief zelfbeeld.
- Kinderen veel van elkaar leren. Ieder groepslid brengt eigen voorkennis in. Ieders inbreng wordt getoetst. Dit dwingt kinderen eigen ideeën kritisch te bezien.

sociale vaardigheden worden ontwikkeld

Daarnaast leren kinderen ook veel belangrijke sociale vaardigheden. Deze vaardigheden worden gekoppeld aan zinvolle leeractiviteiten en worden niet los aan de kaak gesteld aan de hand van toevallige actuele ruzies en conflicten of algemene lessen over normen en waarden. Er wordt voortdurend en in opbouw veel spelenderwijs geoefend om te kunnen voldoen aan diverse rol- en spelvereisten.

*effectieve leertijd wordt
vergroot*

Voor de leerkracht levert de introductie van coöperatief leren een keur aan nieuwe werkvormen op waardoor meer leerlingen tegelijkertijd aan hun trekken kunnen komen. De effectieve leertijd wordt vergroot. De leerkracht krijgt daarnaast ook de kans geheel andere gedragskenmerken van kinderen te ontdekken en adequate manieren te vinden om dit gedragsrepertoire bij te sturen en uit te breiden.

de leerkracht als coach

Zoals veel leerkrachten aangeven aan het einde van onze scholingstrajecten, biedt het invoeren van coöperatief leren nieuwe kansen om het eigen gedragsrepertoire uit te breiden in de richting van coachende activiteiten. Je krijgt als leerkracht de kans (deels ook door een nieuwe uitrusting) om aandacht te besteden aan de ontwikkeling van sociale vaardigheden bij kinderen (pedagogische opdracht) en aan ontwikkelingen van de klas als groep, zonder de aandacht voor leertaken binnen elementaire culturele vaardigheden te hoeven verwaarlozen.

5. Hoe kan ik coöperatief leren inbouwen in mijn les?

Laten we oog hebben voor de realiteit en vooraf vaststellen dat coöperatief leren natuurlijk niet alle klassenproblemen oplost. Coöperatief leren is ook niet een totaalconcept dat alles in school rigoureuus verandert, maar het biedt wel kansen om evenwichtig aandacht te besteden aan zowel de inhoudelijke als aan de sociale aspecten. Het is van belang te beseffen dat je als leerkracht zelf moet zoeken naar een juiste mix tussen zelfstandig werken, klassikale instructie en coöperatief leren.

directe instructie

In een vaste lesindeling zoals we die kennen vanuit het model van directe instructie, kunnen we vormen van coöperatief leren inbouwen. Daarvoor moeten we uiteraard wel eerst de kracht en de mogelijkheden van de coöperatieve werkvormen en principes goed hebben onderzocht.

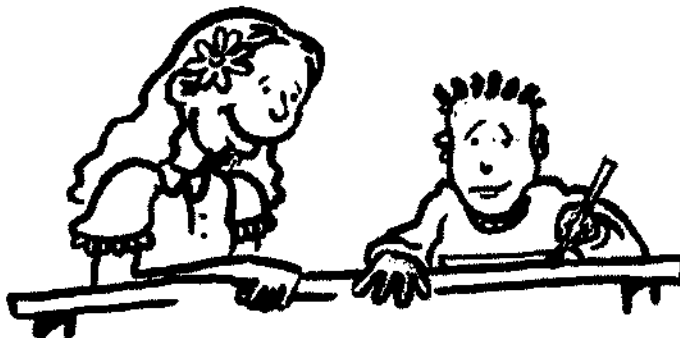
Model van directe instructie:

- 1) het geven van een terugblik (het activeren van de voorkennis van de leerlingen);
- 2) uitleg van nieuwe leerstof;
- 3) begeleide inoefening;
- 4) zelfstandige verwerking;
- 5) het geven van terugkoppeling en het corrigeren van fouten; periodieke herhaling van de leerstof.

duo's

De uiteenlopende vormen van samenwerken dragen meer of minder specifieke mogelijkheden in zich. Zo kan het werken in duo's heel goed worden ingezet bij de zelfstandige verwerking van de leerstof waarbij het gaat om de leerstof te beheersen.

Figuur 2: werken met duo's

Bij het werken in duo's werkt een kind kort aan de oplossing van een probleem of somt kortstondig enkele begrippen of antwoorden op. De duo-partner observeert en controleert en wanneer een kind niet tot de oplossing kan komen wordt hulp geboden. Daarna wordt van rol gewisseld. Ten slotte wordt het geheel nabesproken door de leraar die enkele duo's klassikaal bevraagt naar oplossingen en de manier van samenwerken.

Andere werkvormen passen weer beter bij andere doelen die worden nagestreefd zoals het ontwikkelen van denkvaardigheden, het uitwisselen van informatie, de groepsvorming en klasvorming.

Wanneer we de diverse werkvormen invoegen in het model van directe instructie, kan een les er als volgt uit zien:

Lesvoorbeeld:

- 1) Klasvormende activiteit m.b.t. een coöperatieve werkvorm.
- 2) Een oriëntatie op het nieuwe onderwerp of het activeren van voorkennis, eveneens met behulp van een coöperatieve werkvorm zoals de placemat.
- 3) Uitleg van nieuwe leerstof d.m.v. klassikale instructie.
- 4) Een paar begeleide oefeningen worden klassikaal aangestuurd door de leerkracht.
- 5) De verwerking wordt gedaan met behulp van de coöperatieve werkvorm 'duo's'.
- 6) Klassikaal wordt aan veel voorkomende fouten of moeilijkheden nog even aandacht geschonken.
- 7) De manier van werken wordt klassikaal geëvalueerd.
- 8) Op gezette tijden kan d.m.v. een individueel te maken toets worden nagegaan in hoeverre de stof door iedereen beheerst wordt.

6. Hoe introduceer ik coöperatief leren bij kinderen?

eenvoudig beginnen

Begin met een eenvoudige werkvorm en introduceer deze als experiment; dat maakt dat het achteraf evalueren als heel vanzelfsprekend wordt ervaren. Op de vragen 'wat ging goed', 'wat niet goed' en 'hoe het een volgende keer (nog) beter zou kunnen verlopen' worden dan op een natuurlijke manier antwoorden gegeven. Het is wel zaak dat je als leerkracht de activiteiten heel goed voorbereidt.

Bedenk hoe je de stappen van de werkvorm zult gaan beschrijven.

Hoe zul je checken of iedereen de procedure begrepen heeft (bijv. afspreken dat een leerling de duim omlaag houdt als het niet begrepen is)?

Vraag je ook goed af of kinderen de werkvorm al aan kunnen. Op welke vaardigheden wordt een appèl gedaan? Moeten kinderen niet eerst wat worden geholpen in het leren stellen van vragen of hulp bieden? Moet je vooraf nog aandacht schenken aan regels voor het werken in coöperatieve leergroepen? Wie laat je met wie samenwerken? Wat doe je met groepen die eerder klaar zijn? Welke vragen stel je bij de evaluatie?

*denken, delen,
uitwisselen*

Het verdient aanbeveling om te beginnen met weinig complexe werkvormen zoals 'denken, delen, uitwisselen'.

Bij deze werkvorm worden de volgende stappen onderscheiden:

- 1) De leerkracht stelt klassikaal een vraag.
- 2) De leerlingen *denken* zelf even na over het antwoord, al dan niet op schrift.
- 3) Ze *delen* het antwoord en de overwegingen die tot het antwoord hebben geleid met de leerling die er naast zit (schouderpartner).
- 4) Nu wordt klassikaal *uitgewisseld*. De leerkracht vraagt aan een van de leerlingen om het antwoord met de klas te delen. Na deze uitwisseling volgt weer een klein moment van evaluatie waarbij de leerkracht ook speciaal aandacht kan vragen voor zaken die zijn opgevallen toen leerlingen onderling met het zoeken van oplossingen bezig waren.

Figuur 3: denken, delen, uitwisselen

vormen van evalueren

In deze korte evaluaties is het handig om voor een goede afwisseling te zorgen in de punten waarop wordt geëvalueerd. Ook van deze evaluaties gaat een sterk leerend effect uit. Noodzakelijke regels bekijken zo heel natuurlijk.

Bij complexere vormen kunnen evaluaties ook op schrift gebeuren zoals onderstaand voorbeeld laat zien. In de literatuur rondom coöperatief leren zijn zo inmiddels al heel wat vormen ontwikkeld en beschreven voor zowel oudere als jongere leerlingen, waarbij gewerkt kan worden met diverse picto's.

Eventueel kan op het formulier nog een regel worden opgenomen om de groep voor de groepsactiviteit een cijfer te geven waarover iedereen het eens is. Dit roept een heel verrassende genuanceerde afweging op binnen de coöperatieve groep over hoe de kwaliteit van het samenwerken geweest is. Dit geven van een cijfer kan ook als 'sponsactiviteit' worden ingezet.

Groepsevaluatieformulier			
Naam van onze groep:			
Namen van de kinderen in onze groep:			
Hebben we goed gewerkt? Beantwoord elkaar met de vragen die hieronder staan Kleur één van de rondjes in			
	altijd	soms	nooit
We zijn snel aan het werk gegaan	☐	☐	☐
Alle kinderen hebben meegedaan	☐	☐	☐
We hebben de hele tijd doorgewerkt	☐	☐	☐
We hebben goed naar elkaar geluisterd	☐	☐	☐
We hebben vragen aan elkaar gesteld	☐	☐	☐
We hebben elkaar aangemoedigd	☐	☐	☐
We hebben elkaar geholpen	☐	☐	☐
We hebben elkaar complimentjes gegeven	☐	☐	☐

7. Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van mij als leerkracht?

Zoals we al in de vorige paragraaf hebben gezien vraagt het toepassen van coöperatief leren wel enige voorbereiding. Er moet een aantal beslissingen genomen worden over het lesonderwerp en over welke coöperatieve werkvormen daarbij passen. Daarnaast zullen inhoudelijke doelen en sociale doelen moeten worden geformuleerd en wel heel belangrijk is wie met elkaar gaat samenwerken (hoe worden groepen ingedeeld) enzovoort. We zetten een aantal beslispunten even op een rij.

1. Welk lesonderwerp kies ik en welke doelen voor leerinhouden en sociale vaardigheden kies ik daarbij?	De leerkracht moet daarvoor beschikken over een lijst met vaardigheden die binnen coöperatief leren aan de orde zijn.
2. Welke werkvormen ga ik in de les inzetten?	Kiezen we er een of kunnen al meer vormen worden ingezet?
3. Hoe groot maak ik de groepen?	De keuze van de werkvormen hangt hiermee samen. Wanneer leerlingen nog weinig ervaring hebben of nog over weinig vaardigheden beschikken, zal het werken in tweetallen voorlopig al voldoende zijn.
4. Wie laat ik met wie samenwerken?	Het uitgangspunt is dat in heterogeen samengestelde groepen gewerkt gaat worden. De niveaus mogen echter ook weer niet te ver uit elkaar lopen. Voorafgaande aan oefeningen zal ik mij dus beraden moeten hebben over de samenstelling van groepen. Daarbij rekening houdend met het niveau, maar ook met zaken als motivatie, sociale vaardigheden, etniciteit, geslacht enz. Een lijst met leerlingen gerangschikt van hoog naar laag niveau binnen een bepaald vak kan in vier niveaugroepen worden verdeeld om vervolgens steeds vanuit elke niveaugroep één leerling te kiezen voor de coöperatieve werkgroep. Een heterogeen samengestelde groep blijft gedurende een zestal weken (de periodes tussen vakanties bijv.) bij elkaar. De groep moet immers de kans krijgen om te groeien in het samenwerken.
5. Wat betekent de werkvorm voor de plaatsing van het meubilair in de klas? Welke aanpassingen moet ik doen?	Ook hier past enige oefening met de kinderen samen. De kinderen moeten leren om met zo weinig mogelijk beweging, lawaai, enz. ook het meubilair te verplaatsen. Ook dit moet dus geoefend worden en waarschijnlijk worden voorzien van enkele regels (die uiteraard positief geformuleerd worden en liefst samen met de kinderen).
6. Hoe ga ik materialen verdelen?	Ook hier geldt de vraag in hoeverre de leerlingen al vertrouwd zijn met de diverse rollen. Rollenkaartjes kunnen daarbij hun dienst bewijzen. Zie voorbeeld verderop.
7. Wat laat ik groepjes doen die al klaar zijn? Ik moet dus zinvolle 'sponsactiviteiten' bedenken.	Zie voorbeelden in deze bijdrage: placemat punt 4 en evalueren.
8. Hoe start ik mijn les? Wat ga ik zeggen? Welke instructie ga ik geven?	Ervaring leert dat het van belang is dat met zo weinig mogelijk woorden de instructie gegeven gaat worden. Zeker in het begin wanneer werkvormen nog moeten worden ingeëfend. Heel duidelijk moet daarna worden nagegaan of iedereen alles begrepen heeft.

<p>9. Wat kan ik aan samenwerkingsmoeilijkheden verwachten? Hoe ga ik zorgen dat de groepen de ondersteuning krijgen die ze nodig hebben?</p>	<p>Mogelijk is het verstandig om vooraf enkele vaardigheden apart in te oefenen zoals het verplaatsen van meubilair of het stellen van vragen of het luisteren of helpen. Daartoe kunnen zogenaamde T-kaarten een bijdrage leveren. Kaarten waarbij samen met de kinderen wordt nagegaan wat luisteren bijvoorbeeld is. Hoe dat er uit ziet, en wat je dan hoort. Zie voorbeeld verderop.</p>
<p>10. Hoe houd ik verder greep op het proces gaande de rit? Wat ga ik doen? Waar ga ik op letten?</p>	<p>Het is van belang goed zicht te houden op het nauwgezet volgen van de procedures binnen de werkvormen. Om de beurt moet echt betekenen om de beurt enz. Anders gaat de kracht van de vorm verloren. Veelal zullen vormen van beloning bij goede voorbeelden mooi kunnen worden ingezet ter stimulering van de groepsactiviteiten. Mogelijk moet ook hier en daar een vorm wat worden vereenvoudigd.</p>
<p>11. Hoe ga ik evalueren? Wat evalueer ik van de inhoud en wat van het proces?</p>	<p>Doe ik de evaluatie mondeling of schriftelijk? De volgende drie vragen dienen goed in gedachten te worden gehouden: wat ging goed, wat ging fout, wat doen we een volgende keer anders? Soms kan het product worden gepresenteerd aan de gehele klas. Het is dan zaak ook te bedenken hoe een bijdrage beloond zal gaan worden (applaus / buiging / 'oké'-teken enz.).</p>

Wanneer we bovenstaand overzicht bezien, wordt duidelijk dat het toepassen van een enkele werkvorm binnen het coöperatief leren nog wel makkelijk is in te passen. Willen we het geheel in een doorgaande lijn of in een opbouwende structuur plaatsen, dan komt er heel wat bij kijken. Dat kan moeilijk binnen één geïsoleerde groep of klas gebeuren. Daarvoor is de afstemming op het werk van collega's binnen de school en de ondersteuning van collega's een voorwaarde.

Figuur 4: voorbeeld en een rollenkaart

Tijd bewaken

- Je zorgt ervoor dat je de klok kunt zien of een horloge hebt.
- Je vertelt aan het begin van de opdracht hoeveel tijd jullie hiervoor hebben.
- Wanneer de groep erg lang bij een vraag blijft hangen waarschuw je, bijvoorbeeld door te zeggen "We moeten aan de volgende vraag beginnen, anders krijgen we het niet af".
- Af en toe vertel je aan je groep hoeveel tijd er nog over is.
- Je geeft aan wanneer de tijd bijna voorbij is en jullie moeten stoppen.

Figuur 5: voorbeeld T-kaart

Doorvragen als je niet snapt wat de ander vertelt	
<p><i>Ziet eruit als:</i></p> <p>Degene die vertelt, aankijken Vragend gezicht trekken naar degene die vertelt</p>	<p><i>Klinkt als:</i></p> <p>Hè? Hoe kan dat nou? Hoe ging dat dan? Wat deed je nou precies? Wat bedoel je daarmee?</p>

8. Wat vraagt toepassen van coöperatief leren van de school als geheel en wat biedt het de school?

een zaak van de hele school

Wil coöperatief leren volledig tot zijn recht komen, dan kan dat niet in een situatie waarin dit leren slechts een kans wordt geboden binnen één bepaalde groep. Immers, de leerlingen doorlopen een schoolloopbaan waarbij doorgaans per jaar van begeleider wordt gewisseld. De vaardigheden die in de coöperatieve leer groep zijn opgedaan, vinden in dit geval geen vervolg. Daarnaast moet een leerkracht die geïsoleerd coöperatief werkt, steeds weer bij een nulpunt beginnen omdat in de voorafgaande jaren aan coöperatief leren niet systematisch aandacht is geschonken.

Ook zal betreffende leerkracht niet gestimuleerd kunnen worden door enthousiaste verhalen van collega's. Bij moeilijkheden zal hij/zij niet adequaat op steun kunnen rekenen.

Ook in de groepen die wij begeleid hebben, wordt bij herhaling aangegeven dat het zo prettig en nuttig is om bij elkaar te rade te kunnen gaan. Het delen van successen (de parels), naast het samen opzoeken naar oplossingen voor didactische problemen (de puzzels), zorgt voor een elan dat het werk boeiend houdt. Zo konden we na afloop van een van onze scholings- en begeleidingstrajecten lezen:

'Ik vind het zo fijn dat ik er niet alleen voor sta en ik merkte dat ook collega's tegen dezelfde moeilijkheden aanliepen, hierdoor hadden we ook steun aan elkaar en konden zoeken naar oplossingen'.

- putten uit bestaande ervaringen*
- Een schoolbrede aanpak bij het invoeren is voorwaarde. Heel belangrijk daarbij is dat het team een scholing krijgt aangeboden op locatie waarbij alle teamleden aanwezig zijn. Zo kunnen klokken gelijk worden gezet. Zo beschikt iedereen binnen het team over dezelfde startinformatie. De leerkracht die al wat geëxperimenteerd heeft en informatie heeft, zal enthousiaste voorbeelden kunnen inbrengen, maar zij zullen daarnaast ook goed kunnen aangeven waar de moeilijkheden liggen. Uiteraard is het zo dat er ook nu al binnen klassen veel activiteiten plaatsvinden die in de richting gaan van coöperatief leren. Het is heel nuttig om te bekijken in hoeverre deze activiteiten reeds voldoen aan de basiskenmerken van coöperatief leren. Er ontstaat zo een mooie basis door het aanpassen van ‘oude vormen’ en deze uit te breiden met nieuwe vormen. Als zodanig kan het nieuwe in het oude worden verankerd.
- scholing en begeleide inoefening*
- Tegelijkertijd met de scholing zal in de klassen al veel geëxperimenteerd dienen te worden (begeleide inoefening). Deze ervaringen zullen in de scholingsbijeenkomsten moeten worden gedeeld en tegen het licht gehouden en op basis van die ervaringen kunnen nieuwe elementen worden ingebracht.
- coaching*
- Naast het scholingsprogramma is het van belang om te zoeken naar vormen die de experimenten in klassen kunnen ondersteunen (coaching, maatjes-leren).
- veranderteam*
- Om verder alle activiteiten op een lijn te krijgen, is het werken met een ‘veranderteam’ gewenst. In dit team, waarbij de schoolleiding sterk betrokken is, kan de lijn van ontwikkelingen bewaakt worden. Hier wordt nagedacht over de wijze van faciliteren, de wijze van ondersteunen, het voorbereiden van scholingsbijeenkomsten, de wijze van verzamelen van ervaringsgegevens enzovoort. Vanuit dit team wordt ook nagedacht op welke wijze er een doorgaande lijn ontwikkeld kan worden. Bijvoorbeeld: de wijze waarop samenwerkingsvaardigheden op een lijn van eenvoudig tot complex geplaatst kunnen worden en verdeeld kunnen worden als bijzondere oefeningsopgaven binnen de diverse groepen. Hier kunnen voorstellen voorbereid worden om bepaalde werkvormen in bepaalde weken centraal te stellen om ervaringen mee op te doen en later ook te kunnen evalueren (‘werkvorm van de week’). Hetzelfde kan gebeuren met de taakrollen. Ook over de wijze waarop ouders op de hoogte gesteld kunnen worden, kunnen voorstellen worden voorbereid.
- Het instellen van een veranderteam is vooral van belang om na de scholingsperiode op koers te blijven, het elan te behouden. Uiteraard zullen de nieuw verworven inzichten ook moeten worden vastgelegd in schoolplan en schoolgids. Kortom, met het invoeren van coöperatief leren dient wel wat in stelling te worden gebracht. Maar de school, het team, de kinderen en de ouders krijgen hier heel wat voor terug.
- doorgaande lijn*
- Het schoolbreed invoeren van coöperatief leren geeft de mogelijkheid om met behulp van dit vernieuwingsonderwerp opnieuw aandacht te schenken aan de ontwikkeling van een doorgaande lijn. Afstemming van activiteiten binnen het coöperatief leren in de basisschool kan een nieuwe hechte basis opleveren die

leerlingen uiteindelijk ook de kans biedt een goede aansluiting te vinden in hun verdere schoolloopbaan.

9. Literatuur

- Bontekoe, H. e.a., *Samen werken, samen leren. Samenwerkend leren in het basisonderwijs*, Amersfoort, CPS, 1994.
- Förner, M., Kenter, B. en Veenman, S., *Coöperatief leren in het basisonderwijs*, Amersfoort, CPS, 2000.
- Johnson, D.W. en Johnson, R.T., *Learning together and alone: Cooperative competitive and individualistic learning*, Boston, Allyn and Bacon, 1999.
- Van Vugt, J.M.C.G., *Coöperatief leren binnen adaptief onderwijs*, Baarn, HB-Uitgevers, 2002.
- Vosse, A., *Kinderen begeleiden kinderen bij leerachterstanden Een tutor-begeleidingsprogramma voor basis- en speciaal onderwijs (Reeks Orthovisies)*, Groningen, 1994.

Voor beschrijving van enkele werkvormen zie:

http://teamonderwijs.kennisnet.nl/zelf/werkvormen_bij_cooperatief_leren.pdf

Voor de beschrijving van enkele taakrollen zie:

<http://teamonderwijs.kennisnet.nl/zelf/rollenkaartjes.pdf>

Voorbeeld van een project coöperatief leren binnen interactief taalonderwijs (kleuters en eerste graad):

<http://www.kun.nl/en/pdf/cooperatieflerenBS2>

)

)

)

)